

РЕЦЕНЗИЯ
НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД
на
Атанаска Георгиева Чолакова

ПЪТЯТ НА ШОПЕНХАУЕР ОТ ОСНОВАВАНЕ НА ПОЗНАНИЕТО КЪМ
МЕТАФИЗИРАНЕ НА ВОЛЯТА
ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР”

Професионално направление: 2.3. Философия
Научна специалност: История на философията

Рецензент: проф. д-р Иван Камбуров

Представената за рецензия дисертационна теза е посветена на един изключително интересен и проблемен от теоретична гледна точка немски философ - Артур Шопенхауер (1788-1860). За западната философска традиция той е идейният вдъхновител на философския ирационализъм и волунтаризъм. К. Попър заявява по негов адрес „че всеки, който е изучавал Шопенхауер, трябва да е останал впечатлен от неговата честност и правдивост“. Значимостта може да бъде измерена и с факта, че неговите идеи се заимстват от представителите на неокантианството, философията на живота, екзистенциализма, интуитивизма, психоанализата и прагматизма. Непосредствено под влияние на идеите на Шопенхауер са Р. Вагнер, Е. фон Хартман, Фр. Ницше, Т. Ман, М. Пруст и др. Не случайно Т. Ман го определя като „най-рационалния философ на ирационалното“. От това определение можем да изведем и вътрешната противоречивост на философията на Шопенхауер.

В началото на тази рецензия искам да подчертая, че в основата на болшинството от неясни моменти и противоречия в системата на немския мислител лежи неговият дълбок вътрешен интелектуален конфликт. От една страна той следва фундаменталните принципи на кантовия „трансцендентален идеализъм“, в частност отделяйки особено внимание на перцептивните и понятийни ограничения, както и безкомпромисното опровергаване на възможността за метафизично или „трансцендентно“ знание. От друга страна Шопенхауер е убеден, че за обяснение на нашия опит не е достатъчно да използваме някои категории и понятия от някаква философска система, в която е отразен здравият смисъл, както и научните съждения, които формират нашия мироглед и са приети от всички. Според него, „истинската и завършена метафизика трябва да достави здравата основа, последните основоположения също и на етиката“.

В този контекст, той си задава същия въпрос, който от Хюм и Кант до Витгенщайн и Сартр неизменно привлича вниманието на философите – въпросът, способна ли е философията и ако е способна, то по какъв начин да постигне истинно и същностно разширяване на човешкото познание, ако е срещнала непреодолими препятствия в рамките на традиционното метафизично мислене?

На фона на казаното, появата на настоящото научно изследване в българската научна мисъл е с особена стойност, не само защото отсъстват такива изследвания, но и защото това изследване е изключително задълбочено, с теоретично обоснована теза и демонстрира

пространно и аналитично познаване не само философското творчество на Шопенхауер, но и това на неговите идейни вдъхновители и критични последователи.

Този съдържателен историко-философски проект е осъществен от Атанаска Георгиева Чолакова - редовен докторант по История на философията в катедра „Философия“ към Философски факултет на ЮЗУ с научен ръководител проф. д.ф.н. В. Канавров. Афинитетът за подобен тип анализ следва да търсим в образователната подготовка на автора, който получава своето висше образование – бакалавър и магистър по философия в ЮЗУ. Нещо по вече, представеният за рецензия текст е логично продължение на двете – бакалавърска и магистърска – тези, посветени на философията на Шопенхауер.

Дисертационният труд се състои от увод, четири глави с общо единадесет параграфа, заключение и посочена литература със 243 източника по темата на кирилица и латиница, с общ обем от 230 страници.

В увода се разкрива мотивационното поле за анализ на автора по темата и това е вътрешният генезис на философията на Шопенхауер, през който да се открие ново херменевтично поле, което се ситуира извън „общата“, по скоро съществуваща към онзи момент схема на европейската мисловност. Това херменевтично поле има за цел да снее вътрешната противоречивост на системата, която е между възможностите на познавателните инструменти на рационализма и тяхното използване в процеса на ирационалния принцип на метафизиране при Шопенхауер.

По същество, теоретичното предметяване на този процес представлява „Пътят“ на Шопенхауер от основаване на познанието до метафизирането на волята. Според дисертанта това е основният предмет на анализ – опит да се преосмисли философията на Шопенхауер като ново полагане в „западния историко-философски контекст“ (стр.6).

Реализацията на този „опит“ се мисли през постигането на три цели: 1.) „да се проследи аналитично вътрешният генезис в идеите на немския философ откъм основаването на познанието към метафизирането на волята“, 2) „да се изведе същината при опита за систематично полагане на ирационалната метафизика на волята в нейната резултираща противоречивост“, 3) „да се въведе антипесимистичният nihilизъм в интерпретацията му на собствен Шопенхауеров опит за преодоляване на същата тази противоречивост“ (стр.6).

Според нас, това са по-скоро задачи, както и специално отбелязаните четири такива, маркирани в съдържанието, които авторът решава успешно в текста, а целта бе посочена по-горе. Основните методи, които се използват с основание са: „историко-философският подход“, както и „принципът на „херменевтична реконструкция“ (стр.7). Отражена е и спецификата на използваните в дисертацията библиографски източници, което демонстрира съдържателната мащабност на разработката.

За прегледност и изясняване на авторската позиция в увода е посочена и основната теза, която се изнася на защита и това е: „реконструирането и преосмислянето на Шопенхауеровата философска система като неуспешен опит за ирационална метафизика на волята, резултираща в обосноваването на онтологичния песимизъм“ и на тази основа се извежда разбирането за „антипесимистичният nihilизъм като средство за преодоляване на противоречието на подобна система“ (стр.7).

Ще отбележим, че изчистването и формулирането на ясна теза, е свидетелство не само за изследователския подход в този текст, но и за подчертано научния континуитет на представения от автора текст.

В Първа глава „Репрезентативно обосноваване на познанието“ напълно основателно се изследват теоретичните основи на познавателния процес във философията на Шопенхауер не само в контекста на предходните рационални философски конструкции но и идейните инициации в тази посока на шотландските философи Томас Рид, Дейвид Хюм и Томас Браун. Последното е принципно нов херменевтичен момент в българската научна литература при изясняване на концептуално-идейните подбуди на Шопенхауер. Ще отбележим, че следвайки традицията на декарто-кантовия трансцендентализъм Шопенхауер приема, че сетивният свят съществува само в съзнанието на субекта и не притежава независима от него реалност. Светът е такъв какъвто се възприема от хората чрез „представите“ – светът – има феноменален характер, а познаващият субект е носител на света.

Началната теза е: „Светът е моя представа“, при което самата моя представа е иманентна на познанието. Дисертантът анализира детайлно, проблематизира термина „представа“ в историко-философски контекст, започвайки от разбирането на Кант и фиксирайки неговия статут при Шопенхауер като „единна експликация на познавателните способности“ (20 стр.).

Така разбрана, представата извежда отношението между субект и обект. Те от своя страна се разглеждат като съотносителни моменти, от които се конституира светът като представа. На разума се отрежда пасивна функция, ролята да борави с абстракции, които не дават ново знание, а с това Шопенхауер поставя под съмнение метафизичността на разума. В това той вижда и своя нов метод.

Нещо по-вече, кантовите априорни форми – време, пространство, категориите на разсъдъка се свеждат до „закона за достатъчното основание“. Докторантът разглежда този закон исторически и пространно (стр.24-32) в контекста на разбирането, че той като „всеобщ принцип на познанието има основание единствено при самото познание и не отива отвъд него“. С което в конкретния случай сме съгласни.

Според Шопенхауер именно „четирикратният корен за достатъчното основание“ (където под достатъчно основание се мисли синтетичния априорен принцип), предметяващ се в четири различни отношения, съществува в познаващия интелект, предшествайки обективното възпроизвеждане на света от субекта и е формата, през която се създава външният свят. Тези законови отношения се проявяват: 1) като закон на битието (за пространството и времето); 2) като закон за причинността (за материалния свят); 3) като закон за логическото основание (за познанието) и 4) като закон за мотивацията (за нашите действия, като вътрешна каузалност). Ще отбележим, че законът има значение само в пределите на света на явленията и се използва изключително от съзнанието.

Кое е новото, което Шопенхауер добавя? Добавя разбирането, че и досъзнателното, чисто психологическото сетивно възприятие протича в съответствие със закона за каузалността.

Защо? Защото според него благодарение на категорията каузалност ние познаваме обектите като действителни, т.е. въздействащи ни. Именно благодарение на разумните усилия, възприеманият чрез сетивните органи свят попада в нашите представи.

По-късно Шопенхауер ще определи този процес като „интелектуално съзерцание“, което по същество според нас означава, че непосредственото съзерцание на външния свят изначално е под въздействието на разума.

Тази фундаментална за началото на шопенхауеровата философия процедура ще му даде възможността да се разграничи от Кант: „Съществената разлика между метода на Кант и моя се заключава в това, че Кант тръгва от опосредстваното, рефлексивно познание, а аз – от непосредственото, интуитивно...Кант прескача през целия този заобикалящ ни видим, толкова разнообразен и пълен със значения свят и се придържа към формите на абстрактното мислене“. Можем да конкретизираме, че според немския философ именно в процеса на проникването на разума в емпирическото съзрение, а не на нивото на понятията в нашите представи се формира многоликият свят на образите.

Изводът, до който дисертантът достига след обстояния анализ на този гносеологичен механизъм е, че „шопенхауеровата философия представлява система на разсъдъчното познание, това е и първата стъпка на философа в опита му да измести разума от мястото му на единствен и абсолютен съдник в познанието“ (стр.72). Посредством извеждането на ирационалното основание на съществуващото като воля се разкрива и теоретичната перспектива за създаването на основния текст на Шопенхауер „Светът като воля и представа“

Във Втора глава „Експликация на чистото познание: между представата и волята“ (стр.79-102) дисертантът аналитично и детайлно обосновава идеята за чистото познание, разкриващо по Шопенхауер „адекватната обектност“, изразена чрез изначалната и най-обща форма на представата, в интерпретацията ѝ на чиста представа, идея, като предмет и основа за всяка естетика.

Тук искаме да подчертаем, че на пръв поглед този подход на мислителя е странен, дори парадоксален в епохата на метафизиката на Абсолюта. Защо? Защото откритието на трансценденталната философия - „нещо-то само по себе си“ дава на тази епоха нови надежди, които като че ли могат да се осъществят благодарение на упорита саморефлексия и на историческия процес. Съвременниците на Шопенхауер преминават от трансценденталната критика към трансцендентността, при което в началната или крайната точка на битието те откриват смисъл, т.е. нещо такова, което указва на определено намерение или значение.

Самото „нещо само по себе си“ иска да ни каже „нещо“ и че „то“ безусловно означава „нещо“. Шопенхауер също започва своя път с трансценденталната философия, но за разлика от своите съвременници не стига до непроницаемата трансцендентност, зад която проблясва някакъв смисъл. Защо?

Защото пътят на трансценденталната философия ограничава битийността на това, което не се разтваря в представите, на съществуването в качеството на обект, каузалност и др. Именно в това битие без представи съществува нещо друго и това друго е „воля“-та. Ако я „извадим“ от тази сфера, тя ще се превърне в обект на представата, както и много други такива обекти.

За него битието – това „сляпата воля“ и нищо по-вече, тя е нещо витално и в същото време тъмно, мътно, което не указва на някакво значение или цел. По такъв начин пътят към „нещо в себе си“, който Шопенхауер следва, завършва в тази „тъмна“ и „непроницаема“ иманентност – във волята, която се прочувства и преживява от самия човек. За тези, които искат да достигнат до нея по пътя на умствените и др. усилия, това звучи парадоксално.

Според нас, по скоро парадоксът е в това, че „волята“ на Шопенхауер, унищожавайки старата метафизика, сама е принудена да изпълнява метафизична роля, тъй като процесът на този спектакъл се ръководи от метафизичното любопитство.

Дисертантът успешно ни води в своето изследване по пътя на Шопенхауер, който иска да покаже изход от затворения свят на трансценденталната философия и да достигне до „нещото само по себе си“, като за тази цел той трябва да затвори двата изхода, които използват съвременниците му. Истинният път към „нещото само по себе си“ не минава нито през субекта, нито през обекта, а през „интелектуалното съзерцание“.

Новото, което предлага Шопенхауер, е неговото твърдение, че да се съзерцава „волята“ като субект, т.е. до-индивидуалното „нещо в себе си“, може да се осъществи само от нещо свръх-индивидуално, а именно „чистия субект на познание“. „Чист“ в конкретния случай означава освободен от волята и следователно и от индивидуалните емпирични интереси.

От теоретична гледна точка според нас, между доиндивидуалното и наиндивидуалното се осъществява „съмнителна сделка“ – метафизираната воля (която е освободена от пространство, време и каузалност) трябва да премине в акт на съзерцание, оставяйки зад себе си субстанциалността на волята, т.е. желанията, стремежите, влеченията на волята. Основният проблем в този случай е, ще може ли немският мислител да докаже факта на съществуване на подобно наиндивидуално съзерцание? Това според докторанта се осъществява чрез „естетическото съзерцание ...което е странен подход от негова страна“ (стр.80) и че неговата „естетика се мисли като една своеобразна чиста гносеология на метафизираната воля“ (стр.81).

Бихме коментирали, че това не е „странен подход“, тъй като философският поглед към света е естетически дотолкова, доколкото той е освободен от властта на волята. Това съзерцание, освободено от волята, не просто превръща обекта на съзерцание в зрелище, но и позволява да се види това, което Шопенхауер нарича „чиста обективация на волята“, или „идея“. Но къде се осъществява тази „обективация на волята“, ако светът като воля и светът като представа са две-те половини на света? Между тях двете Шопенхауер разполага и „среден свят“, в който волята съхранявайки своето същностно единство го разкрива съдържателно като последователни степени на развитие. Именно това е светът на обективацията, светът на идеите разбирани в духа на Платон. Обективацията – това е „отпадане“ на волята от същността на явленията. Идеите се отнасят към вещите като техни вечни форми или образци. На основата на йерархията на идеите като посредници на волята възниква света на представите, свят който е подчинен на закона на достатъчното основание.

При това да отбележим, че „идея-та“ не се поражда от мисълта, идеите – това са образи на нагледа, но видяни от позицията на съзерцаващия. В случая при Шопенхауер философията само „превежда“ подобно съзерцание на друг език и това е езикът на понятията.

Според нас само по тази причина Шопенхауер поставя философията между изкуството и науката: от естетическото тя получава резултата от опита, а от науката – понятията-та. Ще подчертаем, че естетическият опит се постулира като незаинтересовано съзерцание, което означава, че изкуството дава възможност за моментно спиране на постоянната борба и разочарования, присъщи на профанното битие. Не случайно мечтата на Шопенхауер е наличието на свят, който се превръща в „незаинтересована“ музикална игра.

В края на втора глава дисертантът стига до извода, че „естетическото познание се явява първият съществен опит за преодоляване на шопенхауеровата ирационална метафизика“ (стр. 104).

В трета глава „Метафизираната воля, или „иррационалното“ решение“ авторът осмисля философията на Шопенхауер „извън логосната рационална парадигма“, „метафизирането на волята“ се разглежда като откъсване от границите на разума и издигането и в универсално, всеобщо основание“ (стр.106-107), което е „изходният пункт на т.нар. волунтаристична философия“ (стр.108). Като резултат този опит на метафизиране на волята води до „антиметафизичен резултат“ (стр.125). На основата на изложения материал авторът стига до извода, че метафизирането на волята води до противоречие, поради което шопенхауеровата метафизика е негативна“ в своя песимистичен аспект(стр.125).

Да, действително според Шопенхауер волята не тъждествена нито на духа, нито на нравствеността, нито на историческия разум, но тя е това, в „съществуването на което ние сме уверени преди всичко“. В този контекст волята няма цел, тя е „сляпа“ и не ни дава надежди, но държи хората в движение, при което те са нейни „роби“. Защо? Защото волята обозначава нашето възприятие за собственото ни тяло. „Само моето собствено тяло е тази реалност, която ми е дадена не само като представа, но като това което аз съм“ заявява философът. И доколкото човек може да се отнася към собственото си тяло едновременно като субект на тази представа, то това тяло му се дава „по два различни начина: първо като представа в съзерцанието на разсъдъка, като обект сред останалите обекти, но в същото време то се дава и като това, което е известно на всеки и се обозначава с понятието „воля“.

В четвърта глава „Антипесимистичният нихилизъм на Шопенхауер“ дисертантът въвежда на концепта за антипесимистичния нихилизъм и го интерпретира като същностен „завършек“ на Шопенхауеровата философия. В случая под „антипесимистичен нихилизъм“ се визира идеята, че песимистично-онтологичният проект не може да бъде преодолян, а само да се деструктира, нихилизира. Тезата на дисертанта е – „нихилизмът не е резултат от песимизма на Шопенхауер а е функция на деструктуриране на волунтаристичните проекции на битието“ (стр.141). Подобно разбиране е изведено от подробния анализ на релацията „песимизъм“- „нихилизъм“ при Карл Е. фон Хартман, Фр. Ницше, Джакомо Леопарди, Дж. Дийнстаг, Фр. Паулсен, Джеймс Съли, Дж. Фолкелт като се реципират различните форми на песимизъм и нихилизъм (стр.142-152). Като особено съдържателен, стойностен и теоретично перспективен оценяваме анализа на докторанта за „радикалния песимизъм“ на Филип Майлендер и рецепцията на „философия на освобождението“ (стр.178-190).

В дисертацията се приема разбирането, че „коренът на песимизма се крие в непомирението и непреодолимото противоречие, идващо от раздвоението на А-за“. Песимистичното светоусещане на Шопенхауер се предметява в практическата философия която създава опозицията: от една страна, – утвърждаването на волята, а от друга, нейното отрицание – в първото се самореализира топосът на егоистичното съществуване, а второто експлицира опитът за преодоляване му като нещо свръхиндивидуалистично (стр.153).

По същество песимистичната онтология на Шопенхауер е следствие от обективизирането на волята в етичното пространство, като в случая авторът стига до извода, че става въпрос „модусна“ интерпретация на песимизма. Проблемът за подобен оценка е в придържането към тезата за „могъществото на разума“ според което действително „обективациите на волята“ предпоставят съществуването в неговото „безсмислие и нищожност“ (стр.153), което по същество е страдание. Според Шопенхауер „оправданието за страданието е, че волята се самоутвърждава и в това си явление“.

В контекста на тезата на докторанта за „антипесимистичния нихилизъм“ ще припомним мнението на К. Фишер: “Шопенхауер в равна степен както утвърждава, така и отрича песимизма“ (К.Фишер. Артур Шопенгауэр., Санкт Петерб. 1999, с.555), т.е според него в случая става въпрос за два вида песимизъм – „детински“ – който вечно жадува наслаждение, (продукт на афекти), и „зрял“, „наподобяващ религиозния“, който търси изход от трагичната за човека ситуация. С това се обяснява и израза, че „укротилият волята си е блажен“.

Тази двучастна „анти“, или „не“ характеристика на песимизма е резултат от обективациите на волята. В случая проблемът е в това, че ако Шопенхауер не беше включил „състраданието“ в своята доктрина, то не би било трудно да го определим като песимист.

Грешка ли е това? Ако Шопенхауер заявява че „истинската метафизика трябва да достигне здрава основа и в етиката“?! То коя е тази „здрава основа“, при положение, че етичния дълг се състои в това да се откажеш от желанията, да „отстраниш“ волята за живот и с това да се освободиш от източника на страдание?! По наше мнение, амбивалентността, постоянната противоречивост на Шопенхауер в неговата доктрина е липсата на радикалност свойствена за европейския рационализъм за който „последните основания“ се простират до възможностите на разума.

В дадения случай „здравата основа“, главният етически принцип, „първофеноменът“ на морала е чувството за „състрадание“, което предзадава по определение човеколюбието и справедливостта. Обективацията на волята в моралния аспект на битието се разкрива чрез състрадание, освобождение на човека от грижата за собствения си живот и предпоставя грижата за останалите хора. В практиката това се проявява отново амбивалентно – чрез аскетизъм и алтруизъм. По идея, този древен и не само християнски подход би следвало да доведе до освобождение от подчинеността на безсмислената „воля за живот“, както и да отстрани егоизма и привързаността към битието.

Но кои са философските мотиви за подобен подход? Шопенхауер постулира по следния начин: Аз мога да знам това, че светът е воля и представа, но това мога да го преживея само в една точка на този свят – в себе си. Аз мога да имам мисъл за нещо друго и тогава светът като представа е част от мен. За останалите хора аз също съм представа и в този смисъл аз винаги присъствам извън мен в другите хора, в историята и т.н. Но аз не мога да напусна собственото си тяло и не мога да проникна в тялото на друг човек. В резултат на това, в тази телесна тъждественост, в индивидуалното щастие и страдание е съсредоточена цялата пълнота на битието. Опитът на разума да хармонизира интровертното и екстравертното битие по този начин обрича на неуспех метафизичния опит на Шопенхауер.

Коя е причината за този неуспех? От една страна единственото същество в което е съсредоточена пълнотата на битието и в което може да се снемат обективациите на волята е човекът. Той може да насочи „световната воля“ против нея самата. Поради радикалната иманентност на неговата метафизика на волята, Шопенхауер е принуден да постулира отричането на волята като дейност на самата воля, като не допуска намесата трансцендентни сили, на нещо независимо от волята, дори и нейно познание. По такъв начин той се лишава от възможността на твърдението, че волята се „преодолява“ с познание и от друга страна не му остава нищо друго освен да заяви, че волята „гасне“ сама, „обръща се против себе си“ и явленията които могат да съпътстват такъв процес са от рода на екстатично познание на отрицанието. С други думи, Шопенхауер представя отрицанието на волята не като познавателен, а като битиен процес.

В метафизика на волята отрицанието на волята е възможно само в аспекта на самоотстраняване на волята. В допълнение на казаното, да посочим още един индивидуалистично-емпиричен момент от европейския „мистицизъм“ на Шопенхауер. Ако „нещото в себе си“ най-пълно се разкрива във волята, то е резонен въпросът: в какво тогава най-пълно се разкрива самата воля? С безапелационна откровеност (която потвърждава и К.Попър) в своите ръкописи (1826г.) Шопенхауер заявява, че „най-интимното познание на тази вътрешна същност на света, на това „нещо само по себе си“, което наричам воля за живот, или където тази същност най-отчетливо се проявява в съзнанието, или където тя достига до най-голяма чистота на разкриване на самата себе си – то аз ще укажа на сладострастието в акта съвкупление“. Но след подобно „разкриване“ (определяване) настъпва и „унищожението“ на волята. Какво остава тогава? „Онова което остава след пълното унищожение на волята, за онези, у които волята се отвърнала и самоотрекла, нашият реален свят с всичките си слънца и млечни пътища е – нищо“, заявява Шопенхауер. Идеята за „нищото“ е анализирана от дисертанта в европоцентристки ракурс (стр.192-203) откъм разбирането, че в този контекст се предполага познание на източната рефлексия от страна на Шопенхауер, но той не я полага като изначална предпоставка при теоретизация на нищото (197стр.). Интерпретацията на „нищото“ осмисля според дисертанта вътрешната противоречивост на „този проект“, поради което „нихилизмът се явява най-силната реакция срещу песимизма“ (202 стр.).

Според нас, съвършено логично и точно дисертантът обобщава, че „откъм европейската мисловност Шопенхауеровия завършек на системата в нейното отрицание има следното значение: опитът за утвърждаване на ирационална метафизика, полагаща като основание на всичко съществуващо волята, е изначално обречен; следствията от подобно полагане експлицират безсмислието на съществуващото и резултират непосредствено в песимистичното онтологично светоусещане. Парадоксалният извод в случая е, че единствено концептът за *das Nichts* във философията на Шопенхауер може да се мисли като положителен резултат“, извод който приемаме изцяло.

С това приемаме заявената от докторанта теза за правилно обоснована и теоретично доказана. Изводите в заключението напълно съответстват на теоретичните резултати.

Ще отбележим няколко факта, които правят впечатление при запознаването с текста:

1. От гледна точка на запознаването и анализирането на обемния и съдържателен текст приятно впечатление прави наличието след всяка глава на аналитичните резултати от изследването.
2. Обширният обем на извършената работа със съществуващата по темата литература.
3. Изхождайки от спецификата на научното изследване в методологически план е целесъобразно да се представи актуалността на избраната тема, да се систематизират постигнатите научни резултати по темата като в чуждата, така и българската научна литература и да се обърне внимание на факта за съотношението цели и задачи.
4. В чисто езиков аспект ще отбележим, че докторантът има „влечение“ към многократно използване на специализирани термини, което не-винаги е целесъобразно и не спомага за проясняване на авторовата мисъл. Ще дам следните примери: Терминът „експликация“ и „експлицира“ е използван 271 пъти в текста; подобно е и с термините - „интерпретация“ -180 пъти, „проблематизация“ – 88 пъти, „концептуализация – 80 пъти.

Представеният автореферат напълно отговаря на съдържанието на дисертационния текст.

Декларирам, че нямаме съвместни публикации.

Съгласно закона е представена Декларация за оригиналност на дисертацията от докторанта.

В заключение искаме да обобщим, че представеният текст разкрива изключително задълбочени теоретични познания на докторанта Атанаска Георгиева Чолакова по темата, способността и да организира и осъществява самостоятелни научни изследвания, което ни дава легитимни основания за висока, а с това и положителна оценка на дисертационния труд, с което напълно убедено препоръчваме на уважаемото научно жури да присъди на колегата Атанаска Георгиева Чолакова образователната и научната степен „Доктор”

28.01.2015г. София

.....
(проф. д-р Иван Камбуров)